

Identiteetit Venäjän, Viron ja Latvian rajalla

L a u r a A s s m u t h

Etnisen, kielellisen tai uskonnollisen ryhmän tietoisuus omasta erityisyydestään syntyy aina vuorovaikutuksessa ja rajankäynnissä ”toiseen” ja vieraaseen. Taloudellinen ja kulttuurinen integraatio ei tarkoita paikallisten identiteettien loppumista. Päinvastoin, paikalliset, etniset, kielelliset ja uskonnolliset identiteetit usein voimistuvat kontakteissa toisten kulttuurien, kansojen ja todellisuuksien kanssa. Vahvasta paikallisesta identiteetistä voikin tulla tietoinen valinta. Tarkastelen tässä artikkelissa kulttuuristen identiteettien muotoutumista ja muuttumista Euroopan unionin uudella itärajalla. Hyödynnän artikkelissa tekemiäni tapaustutkimuksia, joiden kohteina ovat olleet kylät ja kaupungit Viron, Latvian ja Venäjän välisellä rajaseudulla. Tapaustutkimusten pohjalta pyrin tekemään päätelmiä ja vertailuja, joilla on toivoakseni relevanssia myös yleisemmille pohdinnoille Euroopan rajoista. Paikallisilla ja etnisillä identiteeteillä on merkitystä myös valtiollisten ja kansainvälisten toimijoiden kannalta, ja siksi etnografisten menetelmien tuottama ensi käden tieto on tärkeää, etenkin entisen Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan erittäin nopeasti muuttuvissa yhteiskunnissa. Miten esimerkiksi Euroopan unionin laajentumisprosessi ja paikalliset, etniset, alueelliset ja

kansalliset identiteetit vaikuttavat toisiinsa ja muokkaavat toisiaan eri konteksteissa? (Assmuth 2003; Donnan & Wilson 2003.)

Johtamassani kansainvälisessä tutkimushankkeessa¹ on tarkasteltu rajan ylittävää kanssakäymistä ja liikkumista kahdella entisen Neuvostoliiton uuden valtiollisen rajalla: Viron ja Venäjän sekä Venäjän ja Latvian välisillä rajaseuduilla. Vertailu on suoritettu pienten ja pienehköjen rajaseutuyhteisöjen tasolla, kaikissa kolmessa maassa. Paikallisten ihmisten jokapäiväisen elämän rajaan liittyviä kokemuksia olemme tutkineet etnografisin menetelmin. Antropologinen näkökulma rajaan ja rajaseutuun tarkoittaa tässä tapauksessa tutkimuskatseen kohdentamista rajan ylityksiin sananmukaisessa merkityksessä: kuinka ihmiset elävät lähellä rajaa, rajan kanssa ja rajan yli, kuinka he neuvottelevat rajasta arkielämässään; ja rajaseutujen arkipäivän aktiviteetteihin, mukaan lukien vierailut rajan toiselle puolen.

Tällä Viron kaakkoisella, Latvian koillisella ja Venäjän läntisellä rajaseudulla olemme tutkineet vasta runsaat kymmenen vuotta vanhan valtiollisen rajan merkitystä paikallisten, etnisten, kielellisten ja uskonnollisten identiteettien muotoutumisessa ja muuttumisessa (Assmuth 2005). Rajaseutujen kohdalla näkyy hyvin selvästi, miten joustavia ja tilanteisia identiteetit ovat silloin kuin toiseus ja erilaiset rajanvedot ovat jatkuvasti läsnä ihmisten jokapäiväisessä elämässä. Tutkimusalueemme etninen, kielellinen ja uskonnollinen tilanne on perinteisesti ollut kirjava: keskeiset etniset ryhmät ovat venäläiset, latvialaiset, virolaiset ja setot (setukaiset). Alueella puhutaan venäjää sekä latviaa, viroa ja

seton kieltä. Tärkeimmät uskonnot ovat ortodoksisuus, luterilaisuus ja vanhauskoisuus.

Tarkastelen aluksi etnisyyden ja reuna-alueen (periferian) käsitteitä eurooppalaisten valtiollisten rajojen kontekstissa. Seuraavaksi siirryn pohtimaan valtion ja monikansallisten toimijoiden kuten Euroopan unionin ja Nato:n merkitystä rajaseudun ihmisten elämässä. Lopuksi esitän, millaisia etäännyttämisen ja lähentymisen prosesseja alueella on käynnissä, ja pohdin näiden havaintojen pohjalta Euroopan itärajan mahdollisia ja toivottavia tulevaisuuksia.

Etnisyys, raja ja reuna-alueet

Norjalainen antropologi Fredrik Barth ja hänen kollegansa käyttivät rajan (*boundary*) käsitettä etnisen identiteetin yhteydessä klassisessa artikkelikokoelmassaan *Ethnic groups and boundaries: The social organization of culture difference* (1969). Barthin antama konteksti rajalle on sosiologinen ja identiteetteihin liittyvä:

Tutkimuksen ratkaisevaksi mielenkiinnon kohteeksi [--] muodostuu etninen raja, joka määrittelee ryhmän; ratkaisevaa ei sen sijaan ole se, mitä kulttuurista aineesta raja sulkee sisäänsä. Rajat joihin meidän tulee kiinnittää huomiomme ovat luonnollisesti sosiaalisia rajoja, mutta niillä saattaa olla alueelliset vastineet. (Barth 1969, 15.)²

Barthilainen lähestymistapa etnisyyteen on edelleen relevantti, koska sen mukaan identiteeteistä neuvotteleminen ja myös niiden manipuloiminen on mahdollista. Barthilaisessa tavassa ymmärtää etninen raja, raja määritellään nimenomaan kontrastoivana. Etninen raja on toisaalta sensitiivinen kontekstille ja toisaalta se tuottaa kulttuurista kontekstia. Eurooppalaisia valtiollisia rajoja Barthin ajatuksien pohjalta tutkineen italialaisen Piero Verenin (1996, 79) mielestä olennaista on huomata, että yksilö kuuluu tiettyyn etniseen ryhmään, ei niinkään kulttuurisesta monimuotoisuudesta huolimatta, vaan juuri tämän monimuotoisuuden takia.

Toisaalta Barthia on voimakkaasti kritisoitu siitä, että hänen lähestymistapansa erottaa etnisyyden ja kansallisuuden toisistaan, ja näin ollen

etnisyyden näyttäytyy epäpoliittisena. Myöhempi antropologinen tutkimus on päinvastoin korostanut etnisten identiteettien ja etnisten rajojen poliittisuutta. Esimerkiksi useita eurooppalaisia rajoja ja rajaseutuja tutkineet Thomas Wilson ja Hastings Donnan painottavat, että

[--] kun kohdennamme tutkimuskatseen rajoihin ei ole mahdollista unohtaa, että kansallinen identiteetti on politisoitunut identiteetti. Näkemyksemme mukaan monet kansalliset identiteetit syntyvät kun etnisyyden politisoituu itseään määrittämisoikeutta tavoiteltaessa. (Wilson & Donnan 1998, 13.)

Kansallismielisyyteen ja kansallisiin identiteetteihin Itä-Euroopassa perehtynyt antropologi Katherine Verdery esittää hankin samansuuntaisen näkökohdan. Entisen Neuvostoliiton ja sen sosialististen liittolaismaiden tapauksessa hän käyttää ”etnokansallisen identiteetin” käsitettä. Tällä käsitteellä hän haluaa painottaa sitä, että etnisiä ja kansallisia identiteettejä ja ideologioita ei voi erottaa toisistaan, ei ainakaan tässä maailmanosassa. Verderyn mukaan (1998, 293) kansakunnan (*nation*) käsitteellä on Itä-Euroopassa pitkään ollut pikemminkin etninen kuin poliittinen merkitys.

Tällainen etnisyyden ja etnisen identiteetin ymmärtäminen ja käsitteellistäminen tarkoittaa, ettei etnisyyttä voida tarkastella kansallisuudesta ja kansallismielisyydestä irrallaan. John Colen ja Eric Wolfin jo klassikon aseman saavuttanut tutkimus Italian pohjoiselta rajaseudulta Etelä-Tirolista, *The hidden frontier: Ecology and ethnicity in an Alpine valley* (1974) yhdistää erittäin kiinnostavalla tavalla kulttuurisen rajatilanteen tarkastelun etnisyyden ja kansallisuuden tutkimukseen. Cole ja Wolf osoittavat kuinka kestäviä kulttuuriset rajat voivat olla, paljon sen jälkeen kun valtioiden ja imperiumien poliittiset rajat ovat moneen kertaan muuttuneet. He vertaavat yksityiskohtaisesti kahta hyvin samankaltaista alppiyhteisöä, joissa toisessa puhutaan retoromaania, toisessa saksaa. He osoittavat, kuinka etniset ja paikalliset identiteetit ja yhteenkuuluvuudet sekä konstruoidaan että toteutetaan suhteessa ja vastarinnassa toisen kylän identiteetteihin. Ja tuo vastakohtakylä on

vain puolen tunnin kävelymatkan päässä! Etelä-Tirolin tapauksessa myös etnisen identiteetin poliittinen luonne on silmin nähtävä. Sama tilanne on norjalaisen antropologin Tone Bringan 1990-luvun alussa tekemässä tutkimuksessa bosnialaisesta kylästä. Bringa (1995) tutki muuttuvia etnisiä identiteettejä muslimien (bosniakkien) ja kroaattien yhdessä asuttamassa kylässä Keski-Bosniassa. Hän osoittaa hätkähdyttävästi kuinka vuosisatoja naapureina ja kyläläisinä eläneiden maaseudun bosnialaisten uskonnollisia ja etnisiä identiteettejä tietoisesti politisoitiin ulkopuolisten kiihkokansallismielisten vaikuttajien taholta, tunnetuin traagisin seurauksin.

Raja-alueet ovat useimmiten sekä maantieteellisesti että kulttuurisesti perifeerisiä. Mutta mitä oikeastaan tarkoitamme maantieteellisen reuna-alueen, periferian käsitteellä? Folkloristi Anna-Leena Siikala pohtii kiinnostavalla tavalla tutkimuskokemuksiaan ja henkilökohtaisia kohtaamisiaan ”marginaalisten” kulttuurien ja kansojen kanssa Polynesiassa, Siperiassa ja Venäjän Karjalassa:

”Maailman laidat” eivät ole kulttuurin loppuja. Niin kuin Mauke [Cookin saarten valtioon kuuluva saari Polynesiassa] on maailman napa asukkailleen, muuntavat myös muut ulkopuolelta katsoen perifeeriset alueet itsensä oman elämänsä keskuksiksi. (Siikala 1997, 67.)

Todellakin, marginaalit, reuna-alueet, periferiat ovat kaikki keskusten kehittämiä ja käyttämiä käsitteitä. Ne ovat käsitteitä, jotka aina viittaavat ulkopuolisesta näkökulmasta käsin tutkittaviin paikkoihin ja kulttuureihin. Ulkopuolisen näkökulman täydentämiseksi sekä paikallisten olosuhteiden ja globaalien prosessien yhteyksien ymmärtämiseksi tarvitsemme etnografisia mikrotason tapaustutkimuksia tietyistä paikoista ja tiettyjen ihmisten elämästä näissä paikoissa. Minkä tahansa reuna-alueella sijaitsevan paikan tarkan tapaustutkimuksen avulla voidaan ymmärtää muutosprosesseja sekä periferiassa että sen ulkopuolella. Tietyn yhteisön käytäntöjen ja arvojen tarkka ”lähiluku” kyseenalaistaa yksinkertaistavan modernisaatiomallin, jonka mukaan kulttuurit yhdenmukaistuvat jatkuvasti

ja auttamattomasti. Modernisaatiomalli ei yksinkertaisesti pidä paikkaansa, kun tarkastellaan ihmisten reaalista elämää todellisissa paikoissa. Sosiaalinen ja kulttuurinen muutos tapahtuu aina paikallisella tasolla, ja yhteiskuntatutkijoiden tehtävä on selvittää mitä muutos tarkoittaa tutkittavien ihmisten arkielämässä.

Terminologia, jonka avulla ulkopuoliset toimijat määrittelevät vaikkapa projektimme tutkimuskohteet Viron, Latvian ja Venäjän väliset rajaseudut, osoittaa, että perifeerisyys ei tarkoita vain kaukaista sijaintia, äärilaidoilla tai kaukana keskuksista olemista, vaan käsite ”periferia” sisältää myös ajatuksen (alueen) köyhyydestä ja takapajuisuudesta. Näin on, koska periferia on olemassa vain suhteessa keskukseen; sen ominaisuudet rakentuvat vastakohtina keskuksen ominaisuuksille, ja periferiaa määrittävistä kriteereistä tulee negatiivisia. Tanskalainen antropologi Anne Knudsen kuvaa kuinka keskukset ja periferiat on konstruoitu modernissa (modernistisessä) ajattelussa menneisyydestä:

Modernin kuva menneisyydestä on konstruktio edistyksellisistä, kasvuhakuisista, historiaa tuottavista keskuksista joita ympäröi perinteinen, muuttumaton, kulttuurin tuottama periferia, kuvattuna Euroopan ulkopuoliseksi tai pelkästään ”talonpoikaiseksi”. (Knudsen 1992, 84.)

On kuitenkin syytä huomauttaa, että nykyisessä perifeerisiä alueita koskevassa kielenkäytössä ja ajattelussa ei niinkään enää dominoi Knudsenin mainitsema kuva muuttumattomasta perinteisestä yhteiskunnasta, vaan pikemminkin yhteiskunta, joka ei muutu tarpeeksi nopeasti ja perusteellisesti. Muutoksen toivottu vauhti ja suunta ovat tietenkin edelleen keskusten määrittelemiä, kuten Euroopan unionin omasta periferiastaan käyttämä nimitys, ”jälkeenjääneet alueet” (*areas lagging behind*), selvästi osoittaa. Sama ajattelumalli on vähintään implisiittisesti taustalla keskusteltaessa eurooppalaistumisesta ja Euroopan unionin laajentumisesta: oletamme että Eurooppaan päästään tai halutaan, ja Eurooppa, eli keskus, määrittää ne ehdot joilla tämä tapahtuu.

Juuri näillä termeillä keskustellaan Euroopasta ja Euroopan unionista koillislatvialaisessa Pededzen rajakylässä, kolme kilometriä Venäjän vastaiselta rajalta. Esimerkiksi eräs haastatteluvamme, virolaissyntyinen eläkeläisnainen, perusteli kansanäänestyksessä ilmaiseensa tukeaan EU:hun liittymiselle nuorempien sukupolvien lisääntyvien mahdollisuuksien ja liikkuvuuden näkökulmasta seuraavasti: ”Tyt-tärentyttäreni aikoo jatkaa maisteriopintojaan yliopistossa Manchesterissä. Me tarvitsemme sellaisia kontakteja muiden maiden kanssa, emme voi jäädä ulkopuolelle. Kaikki kontaktit ovat tulevaisuudessa eurooppalaisten maiden kanssa. Minulle Venäjällä ei ole enää mitään merkitystä. Venäjä ei pysty enää vaikuttamaan meihin ja elämäämme”.³ Tässä vastauksessa heijastuu eurooppalaisiin maihin kuulumisen toinen puoli, voimakas halu etäännyä ja olla riippumaton ei-eurooppalaisesta, tässä tapauksessa Venäjästä. (Lulle 2006.)

Myös Venäjän Latvian-vastaisella rajaseudulla ihmiset puhuivat vuosina 2004 ja 2006 paljon Latvian liittymisestä Euroopan unioniin. Sitä pidettiin paitsi konkreettisesti liittoutumisena, myös symbolisena askeleena Eurooppaan, joka samalla merkitsi suurempaa etäisyyttä Venäjästä. Tämän ajattelutavan mukaan Venäjä, edes sen kaikkein läntisimmät osat, eivät ”oikeastaan” ole Eurooppaa. Eräs haastateltava ilmaisi eron seuraavasti: ”No Venäjäkin on kyllä tavallaan Eurooppaa, niinhän sanotaan, mutta todellisuudessa me olemme venäläisiä ja tämä on Venäjä. Piste.”

Laurin kylä sijaitsee vain seitsemän kilometrin päässä Latvian rajasta. Noin kahden tuhannen asukkaan kylällä on mielenkiintoinen historia. 1800-luvun alkupuolella kylään muutti runsaasti latvialaisia paremman viljelymaan toivossa, ja vuosina 1920–1940 Lauri oli osa Viron tasavaltaa, sen Petserin maakuntaa. Molemmat seikat ovat merkittäviä kylän nykyisten asukkaiden kannalta, joista ehdoton valtaosa on venäjänkielisiä. Kylän latvialainen menneisyys ja historia ovat nykyisin ylpeyden aihe, seikka joka erottaa kylän tuhansista ”tavallisista” venä-

läisistä kylistä. Toiseksi, Viron kansalaisuuslain mukaan kaikilla Petserin maakunnassa vuosina 1920–1940 eläneillä silloisen Viron kansalaisilla ja heidän jälkeläisillään on automaattisesti oikeus saada uudestaan Viron kansalaisuus. Monet heistä ovat nykyisin Venäjän kansalaisia ja he hakevat lähinnä käytännöllisistä syistä itselleen ja perheelleen Viron passin. Viron passia kuvataan Petserin alueella usein lottovoittona: se mahdollistaa vapaan liikkumisen paitsi Virossa myös koko EU:n alueella ja osoittaa kantajansa olevan jollain tavalla yhteydessä Eurooppaan. Eräs nuorehko naispuolinen haastateltava Laurissa kertoi: ”Hommasin itselleni Viron passin, ja lapsilleni myös. Itse olen venäläinen mutta esi-isäni ovat latvialaisia ja virolaisia. Ikinä ei voi tietää mitä elämässä tapahtuu joten parasta on varautua etukäteen.”

Etniset (ja muut) identiteetit eivät ole kiinteitä ja muuttumattomia vaan joustavia ja neuvoteltavissa olevia. Etnisen identiteetin valinta ei tapahdu kollektiivisesti tarkasti määriteltyjen ryhmien toimesta joskus ikimuistoisina aikoina, kuten usein esitetään. Pikemminkin, yksilöt tekevät tietoisia valintoja etnisen identiteettinsä suhteen, ja he saattavat jopa päättää vaihtaa sitä elämänsä aikana. Lisäksi etninen identiteetti on muodostettu (konstruoitu) ja se esiintyy rinta rinnan muiden, päällekkäisten identiteettikategorioiden kanssa. Esimerkiksi Viron venäjää puhuvan väestön kohdalla etninen, kielellinen, valtiollinen ja paikallinen identiteetti voivat kaikki olla hyvin erilaisia. Tutkimassamme Ninan kylässä Peipsi-järven länsirannalla on elänyt venäläisiä jo 1600-luvun lopulta alkaen. Yksi näistä ”vanhoista Viron venäläisistä” on 75-vuotias Vladimir, joka määritteli itsensä haastattelussa seuraavasti: ”Minä olen kansalaisuudestani ylpeä Viron kansalainen, joka puhuu venäjää äidinkielenään”. Merkittävää oli, että Vladimir halusi ehdottomasti että häntä haastatellaan viroksi, jota hän osasi täydellisesti. Mutta samassa kylässä haastattelimme myös 50-vuotiasta Keski-Venäjällä syntynyttä Svetlanaa, joka oli tullut Neuvosto-Viroon ”sattumalta”, mennyt naimisiin ja jäänyt, ja joka vuonna 1991

”yhtäkkiä huomasi asuvansa vieraassa maassa”. Sopeutuminen tilanteeseen oli ollut vaikeaa, erityisesti kielellisesti. Svetlanan vastaus (venäjänkieliseen) kysymykseen ”mihin etniseen/kansalliseen ryhmään katsotte kuuluvanne?” oli epävarmasti lausuttu: ”Minua voisi ehkä kutsua yksinkertaisesti venäläiseksi ihmiseksi, joka elää Virossa, koska sellainen minä olen”. Svetlana ja Vladimir ovat molemmat venäjänkielisiä Viron kansalaisia, mutta heillä on lähes päinvastaiset käsitykset siitä, mitä tarkoittaa olla Viron venäläinen.

Ajatus siitä, että identiteeteistä neuvotellaan eivätkä ne nyky maailmassa ole itsestään selviä tulee erityisen selvästi esiin valtiollisten rajojen lähellä. Rajaseuduilla ihmiset kohtaavat erilaisia mahdollisuuksia ja kulttuureita päivittäisessä elämässään. Viroa, Latviaa ja Luoteis-Venäjää koskeva tapaustutkimuksemme osoittaa myös, että rajaseutujen ihmiset eivät välttämättä tunne kuuluvansa mihinkään valtioon, mutta sitä varmemmin he tuntevat kuuluvansa perheeseen, kyläyhteisöön, seurakuntaan, etniseen tai kansalliseen ryhmään, johonkin näistä tai kaikkiin näistä. Tietyn valtion kansalaisena oleminen ei siis välttämättä tarkoita ”kuulumista” tai identifioitumista kyseiseen valtioon tai pelkästään kyseiseen valtioon.

Kaikkialla maailmassa on parhailtaan käynnissä paikallisten kulttuurien uudelleenluomisen ja vahvistamisen prosesseja. 2000-luvun paradoksi onkin, että talouselämän ja yhteiskuntien koko ajan lisääntyvä yhdenmukaistuminen tapahtuu rinnakkain kulttuurien erilaistumisen kanssa. Kaakkois-Ranskan vuoristoperiferiaa tutkineen Susan Carol Rogersin sanoja mukaillakseni (1991, 73), eurooppalaisten periferioiden ihmiset elävät todellakin täysin modernia elämää, mutta silti he haluavat säilyttää ja ovat päättäneet säilyttää kulttuurisen erityisyytensä. Ihmiset ovat yhä useammin tehneet tietoisin valinnan olla ennen kaikkea venäläinen, virolainen, latvialainen tai seto (vrt. Kaiser & Nikiforova 2006). Mutta tällainen moderni, tietoinen paikallinen identiteetti ei ole välttämättä luonteeltaan millään lailla poissulkeva: Setomaan pieneessä kylässä elävä

ihminen voi hyvin tuntea olevansa (ensisijaisesti) tietyn kylän asukas, mutta hän voi myös tuntea itsensä setoksi, virolaiseksi, eurooppalaiseksi, kontekstista, elämänvaiheesta ja -tilanteesta riippuen. Modernissa maailmassa ihmisillä on moninkertaisia identiteettejä, ja yhä useammin he myös pohtivat ja valitsevat tietoisesti mihin ryhmään milloinkin haluavat identifioitua.

Valtio rajoilla

Näkökulmamme rajoihin ja rajanylityksiin tarkastelee myös valtion toiminnan ja auktoriteetin päällekkäisyyksiä ja rajoituksia paikallisella tasolla. Tästä lähtökohdasta johtuen kiinnitämme väistämättä huomiota myös tutkittavien ihmisten aktiiviseen toimintaan. Päivittäisissä toimissaan rajaseudun asukkaat usein uhmaavat, vastustavat tai kiertävät valtiotoimijoiden sääntöjä ja määräyksiä, kuten laittomissa rajanylityksissä, epävirallisessa rajakaupassa ja salakuljetuksessa on laita. Mutta myös toimiessaan kaikkien määräysten mukaisesti paikalliset asukkaat antavat rajalle sellaisia merkityksiä, jotka eroavat merkittävästi muiden tasojen toimijoiden merkityksistä. Esimerkiksi paikallisille ihmisille rajat näyttäytyvät läpäisevämpinä kuin mitä valtion (kansalliset) toimijat odottaisivat. Jopa erittäin vahvasti vartioidut rajat ovat ylitettävissä joillain tavoin, ja joidenkin aktiviteettien tasolla. Kulttuuriset ja etniset rajat ovat myös huomattavasti liikkuvampia ja joustavampia kuin poliittiset rajat ja ne vastaavat harvoin täysin toinen toisiansa. (Wilson ja Donnan 1998.)

Valtiolliset rajat ja rajan ylitykset tarjoavat kiehtovia tapauksia, joissa erityyppisten ja eri tasoilla vaikuttavien poliittisten auktoriteettien ääriajoja ja päällekkäisyyksiä on mahdollista tutkia empiirisesti. Useiden tutkijoiden mukaan raja paljastaa ja tekee eksplisiittiseksi valtion (valtioiden) toimintaa sekä kirjaimellisesti että symbolisesti. Entisen Itä-Saksan äärimmäisen tiukasti vartioitua läntistä rajaseutua tutkineen Daphne Berdahlin mukaan ”[r]aja-alueet ovat intensiivisen panostuksen ja vastakkainasettelun paikkoja. Ne antavat sekä asukkaiden että tutki-

joiden nähdä erityisen selvästi kuinka sosiaaliset ja poliittiset voimat toimivat.” (Berdahl 1999, 8–9.) Kirjoittaessaan Kreikasta, Makedoniasta ja koko Balkanista sekä Vereni (1996) että Karakasidou (1997) painottavat Balkanin valtioiden tietoisia toimia luoda etnisesti ja kulttuurisesti homogeenisia, valtioiden rajojen kanssa yhteen osuvia väestöjä. Molemmat korostavat voimakkaasti, kuinka Balkanin valtiot ovat tehneet kasvatuksellista ja ideologista työtä tämän tavoitteen saavuttamiseksi. Myös Neuvostoliitosta irrottautuneiden Viron ja Latvian tapauksessa politiikan tutkija Graham Smith on käyttänyt ”etnovaltioiden rakentamisen” poleemista käsitettä (Smith 1996); viimeistään 2000-luvulle tultaessa molempien maiden virallinen politiikka on kuitenkin tunnustanut monikulttuurisen ja monikielisen väestönsä tosiasiana.

Baltian uusilla valtiollisilla rajoilla olemme kiinnostuneita nimenomaan uusien poliittisten rajojen sosiaalisista ja kulttuurisista seurauksista ihmisten arkielämään. Tutkimuksen kohteena olevat rajat ovat vuodesta 2004 alkaen Euroopan unionin itäinen ulkoraja ja Venäjän uusi maaraja Nato-maiden kanssa. On jo käynyt selväksi, että kyseessä olevat valtiot tai EU:n ja Nato:n kaltaiset monikansalliset tahot eivät tässä uudessa tilanteessa suosi paikallisten asukkaiden perinteisesti joustavia rajaseutuidentiteettejä ja -käytänteitä. Varsinkin Venäjän viranomaisten taholta uuteen tilanteeseen Baltiassa suhtaudutaan kohtalaisen epäluuloisesti, mm. Pihkovan alueen sotilaallista vahvuutta ja valmiutta on korotettu.⁴

Myös tutkimuskonteksteissamme Venäjän puolella oli nähtävissä valtion kontrolloiman median voimakas vaikutus ihmisten mielipiteisiin. Nato ja Baltian maiden jäsenyys sotilasliitossa nähtiin useimmiten selkeästi uhkana Venäjää kohtaan. Tavallisetkin ihmiset kommentoivat vilkkaasti USA:n vahvaa roolia organisaatiossa, eikä sitä Latvian tavoin nähdä itsenäisten valtioiden välisenä sotilasorganisaationa. Miespuolinen haastateltava Laurin kylässä (Venäjän kansalainen, isä latvialainen, opiskellut Latviassa) totesi: ”Olen ehdottomasti sitä mieltä, että Baltian maat

ovat joutuneet pahasti Amerikan puristukseen, kun ne liittyivät Nato:on. Nyt USA on tullut ihan meidän naapuriimme, meidän rajoillemme. Mutta niinhän se on, että kaikki tekevät mitä Amerikka käskää.”

On kiinnostavaa, että vain kymmenen kilometrin päässä Laurista, Latvian puolella sijaitsevassa Pededzessä elävät venäläiset ajattelevat Nato:sta aivan toisin (Pededzen asukkaista yli 80 prosenttia on etnisiä venäläisiä). Aggressiota Venäjän taholta ei pidetä mahdollisena tai realistisena, ja mielipide-eroja latvialaisten ja venäläisten välillä mielellään vähätellään. Koska etnisten ryhmien väliset suhteet ovat paikallisten mukaan tasapainoiset ja jännitteettömät, ei globaaleja turvallisuusasioita pidetä oman kylän kannalta lainkaan relevantteina. Kuulimme useamman Pededzen asukkaan kertovan seuraavaa: ”No, meillä on täällä tällainen tavallinen vitsi: jos venäläiset lähtevät hyökkäämään Pihkovasta, he eivät huomaa meitä ja menevät ohi. Se johtuu siitä, että meillä Pededzessä ei ole ikinä ollut mitään etnisiä jännitteitä, ja meidän vanhempamme ja isovanhempamme ovat sanoneet samaa. Latvialaiset eivät ole täällä niin kuin jokin vähemmistö venäläisten joukossa. Me olemme toisillemme naapureita ja kyläläisiä, emme latvialaisia ja venäläisiä. Yksinkertaisesti vain ihmisiä ihmisille.”

Esimerkki osoittaa, miten etnisyyden merkitys vaihtelee kontekstista toiseen. Antropologi Bruce Kapfererin mukaan (2002, 5) etnisyyden kaltaista sosiaalista ja kulttuurista voimatekijää pitääkin yrittää ymmärtää ja tutkia poliittisten kokonaisuuksien ja voimien kontekstissa; siis valtioiden kontekstissa. Rajaseutujen tapauksessa kaksi tai useampi valtiota vaikuttaa paikallisten ihmisten elämään hyvin monella konkreettisella tavalla. Ja vielä lisäksi, ihmiset joutuvat sopeutumaan useamman valtion poliittisten menettelytapojen ja varsinaisten rajojenkin usein toistuviin muutoksiin. Wilsonin ja Donnanin mukaan (1998, 8) ”rajaseuduilla elävien ihmisten täytyy selvittää paitsi oman valtionsa instituutioista, myös rajan toisella puolella olevan valtion tai valtioiden instituutioista. Näiden instituutioiden suvereeni

ja tasaveroinen valta varjostaa kaikkia rajan ylittäviä yhteyksiä.” Venäjän ja Viron välisellä Petserimaan historiallisella alueella elävien setojen tilanne on tästä hyvä esimerkki. Jääts (1998) kuvaa yksityiskohtaisesti, kuinka setot ovat joutuneet sopeutumaan erilaisten valtiovaltojen jatkuvasti muuttuviin politiikkoihin ja muuttuviin valtiollisiin rajoihin. Pelkästään 1900-luvulla kyseinen alue on kuulunut keisarilliseen Venäjään, ensimmäiseen Viron tasavaltaan ja Neuvostoliittoon, vuodesta 1991 alkaen se on jaettu Viron ja Venäjä kesken⁵. (Assmuth 2005.)

Rajayhteisöjen jokapäiväisen elämän etnografinen tutkimus tarkoittaa samalla valtion arkipäiväisen toiminnan tutkimista. Valtiollisten toimijoiden täytyy rajaseuduilla olla erityisen aktiivisia harjoittamansa politiikan soveltamisessa käytäntöön; tästä johtuen on mahdollista havainnoida avoimesti valtiollisten rakenteiden tunkeutumista paikallisten ihmisten elämään. Paikalliset ihmiset saattavat joskus kokea valtion tunkeutumisen positiivisena, kuten oli laita Mehikoorman kylässä Peipsi-järven Viron-puoleiselle rannalla, vain kilometrin päässä Venäjän rajasta. Siellä uusi Viron valtion rajavartioasema antoi uusia mahdollisuuksia vakituiseen valtion työpaikkaan ja loi uusia markkinoita paikallisille tuotteille ja palveluille. Vastakkainen esimerkki on peräisin läheiseltä Piirissaaren (suom. Rajasaari) saarelta, jossa kahden rajavaltion läsnäolo tarkoittaa paikallisen väestön kannalta kalastuksen jatkuvaa kontrollointia ja tiukkaa rajoittamista. Tällainen puuttuminen järven molempien rantojen asukkaiden tärkeimpään elinkeinon on sovittamattomassa ristiriidassa paikallisten asukkaiden perinteisen elämäntavan ja elinkeinon harjoittamisen kanssa. (Assmuth 2003, 61.)

Missä tahansa kansallisvaltiossa kansalaisuus, valtiollinen nationalismi ja monenlaiset muut sosiaaliset siteet vetävät rajaseutujen asukkaita *poispäin* rajalta, sisäänpäin, kohti valtion sisällä olevia vallan ja kulttuurin keskuksia. Näin on erityisesti silloin, kun kansallisvaltiota aktiivisesti ja tehokkaasti rakennetaan, kuten on ollut

laita kaikkialla Itä-Euroopassa 1990-luvulla. Olen kuvannut tätä prosessia Kaakkois-Viron ja Koillis-Latvian tapauksessa yhtäältä selän kääntämisenä idälle ja Venäjälle ja toisaalta katseen kääntämisenä kohti kansallisvaltion pääkaupunkia, Eurooppaa ja Länttä (Assmuth 2003). Samanaikaisesti tämän prosessin kanssa vetävät rajaseutujen ihmisiä rajan *yli* erilaiset etnisen, kielellisen, uskonnollisen tai kansallisen ykseyden siteet. Tällaisen ykseyden käytännön harjoittamisen edellytykset ovat nykytilanteessa hyvin heikot, kuten mm. rajaseudun venäjänkieliset, etnisesti setot ja uskonnoltaan ortodoksit ovat joutuneet kokemaan. (Vrt. Wilson and Donnan 1998, 13.)

Tällaisesta lojaliteettien ja yhteyksien kaksinaisuudesta johtuen rajaseutujen ihmiset, varsinkin jos he kuuluvat etnisiin vähemmistöihin, nähdään usein uhkana valtion yhtenäisyydelle ja heidän uskollisuutensa valtiolle saatetaan kyseenalaistaa. Näin saatetaan ajatella venäläisistä tai venäjänkielisistä jotka asuvat Viron ja Latvian rajoilla. Vastaavasti viranomaiset voivat pitää Venäjän Petserimaalla eläviä virolaisia ja latvialaisia (varsinkin jos he ovat Viron tai Latvian kansalaisia) uhkana Venäjän turvallisuusintresseille.

Lähentymistä ja etääntymistä

Tutkimushankkeemme kuluessa olemme tulleet vakuuttuneiksi rajan valtavasta merkityksestä paikallisten ihmisten elämässä. Aivan kaikkiin rajaseudun asukkaisiin raja ei tietenkään vaikuta samassa määrin, mutta niiden ihmisten kannalta, jotka syystä tai toisesta joutuvat tai haluavat ylittää valtiollisen rajan arkisissa toimissaan, rajan voidaan sanoa strukturoivan koko elämää. Tutkimusaineistostamme löytyy eräitä kiinnostavia eriytymis- tai polarisaatioprosesseja.

Ensinnäkin havaittavissa on sukupuolen mukaista eriytymistä: uusien rajojen läsnäolon ja toiminnan myötä hyvin monien naisten elämä on muuttunut paikallisemmaksi, sisäänpäin kääntyneemmäksi ja staattisemmaksi. Näin on etenkin vanhemman sukupolven naisten koh-

dalla, rajan kaikilla puolilla. Infrastrukturi on heikko, sosiaalipalvelut riittämättömiä, eläkkeet pieniä, ja tästä kaikesta johtuen vanhemmat naiset ovat ottaneet jälleen hoitaakseen perinteiset yksityisen sfäärin hoiva- ja huolenpitoaktiiviteetit. ”Jonkunhan täytyy huolehtia lapsenlapsista, perunamaasta ja lehmästä” totesivat usein naispuoliset eläkeläishaastateltavamme, jopa Petserin kaupungissa elävät. Nuoremmat naiset ja kaikkien ikäryhmien koulutetut naiset ovat lähteneet kaupunkiin työn perässä. Vain kaikkein onnekkaimmat ovat löytäneet työtä rajavalvonnan tai tullin virkamiehinä. Etenkin Venäjän puolella rajaa nämä vakituiset, mutta huonosti palkatut työt houkuttelevat enemmän naisia kuin miehiä, mutta useimmat työntekijät ovat kotoisin muualta maasta. Miehet sen sijaan ovat joko ottaneet harteilleen perheen elättäjän roolin työskennellen erilaisissa virallisissa ja epävirallisissa aktiiviteeteissa, tai ovat luopuneet edes yrittämästä ja keskittyvät juomiseen. Alkoholismi kaikkine seurauksineen on erittäin vakava sosiaalinen ongelma tällä alueella, kuten muuallakin entisen Neuvostoliiton maaseudulla.

Toinen epäsuhtaisuus on, että nuorten, keski-ikäisten ja vanhojen rajaseudun asukkaiden elämäntavat ja tavoitteet ovat hyvin kaukana toisistaan. Nuoret kääntävät yhä useammin selkensä rajalle ja sen takana olevalle sosiaaliselle todellisuudelle ja näkevät tulevaisuuden mahdollisuutensa omissa kansallisvaltioissaan tai ulkomailla (siis Euroopassa, tai ylipäätään Länessä). Keskustelin erään miespuolisen keski-ikäisen virolaisen haastateltavan kanssa siitä, mitä seurauksia on koko ajan vähenevästä henkilökohtaisesta vuorovaikutuksesta yli kansallisuusrajojen ja yli konkreettisen valtion rajan. Heiki on entinen kolhoosin kuorma-autonkuljettaja, nyt itsenäinen yrittäjä ja konsultti, ja hän asuu Viron kaakkoiskulmassa kunnassa joka rajoittuu sekä Latviaan että Venäjään. Heiki sanoi:

Minun sukupolveni, me olimme kaikki ”Suuren ja mahtavan Neuvostoliiton lapsia”, niin kuin silloin oli tapana sanoa. Minulla oli ystäviä eri kansoista,

ei vain virolaisia. Ja kaikki me tunsimme ainakin joitain latvialaisia, jos ei muuten niin jokainen tapasi heitä markkinoilla ja toreilla. Ja tietysti kaikki osasivat venäjää, sehän oli pakollista. Mutta entä minun lapseni, mitä he tietävät? Tyttäreni on nyt 20 eikä osaa puhua sanaakaan venäjää – hän ei halua puhua sitä! Hän on ollut juuri vuoden Ruotsissa. Eikä heitä voisi vähempää kiinnostaa! Tämä seikka todella huolestuttaa minua, tiedätkö, että he eivät tiedä yhtään mitään oloista nyky-Venäjällä, ihmisistä, kulttuurista... Se on kuin vieras maailma heille, samalla tavalla kuin Länsi oli vieras maailma minun sukupolvelle. Mutta ei se siltikään ole sama asia, koska me olimme niin innokkaita ottamaan selvää, meitä kiinnosti tuntematon Länsi... Mutta tämä tyttäreni sukupolvi... Heitä ei yksinkertaisesti kiinnosta. He ovat kääntäneet selkensä Venäjälle. Ja se huolestuttaa minua todella.

Kuten tämä haastateltava toteaa, muuttuva kielenkäyttö voi merkittäväällä tavalla vaikuttaa ”henkisen kuilun” kasvamiseen rajan eri puolilla elävien ihmisten välille. Venäjän kieli on menettänyt sen aseman alueellisena kaikkia yhdistävänä kielenä joka sillä oli Neuvostoliiton aikana. Jokaisen neuvostokansalaisen, oli hänen kansallisuutensa mikä tahansa, oletettiin osaavan venäjän kieltä sujuvasti. Vaikka pakollista venäjän opetusta kouluissa vastustettiin ja vihattiin, venäjän kielen ylivallassa oli kuitenkin väistämättä se vaikutus, että ihmiset yli neuvostotasavaltojen rajojen, yli etnisten ja ikäryhmien rajojen saattoivat kommunikoida keskenään. Kommunikaatio ei tietenkään ollut tasa-arvoista, koska useimmat venäjänkieliset olivat yksikielisiä kun taas muiden täytyi olla kaksi- tai kolmikielisiä. Nykyään, kun virolaiset, latvialaiset ja venäläiset lapset eivät enää opi toistensa kieliä vaan opiskelevat kaikki englantia, saksaa, ranskaa, suomea tai jotain muuta, on ymmärrettävää että Heikin sukupolvea kuvaava kansallisuusryhmien välinen itsestään selvä läheisyyden tunne on häviämässä.

Henkilökohtaisten, kasvokkaisten kohtaamisten ja suhteiden vähenemisellä on toisenlaisiakin seurauksia. Sukupolvien välinen kuilu rajan

ylittävissä ja kansallisuuksien välisissä suhteissa ja intresseissä tarkoittaa myös, että nuoret ihmiset nojautuvat yhä enemmän pelkästään median antamaan kuvaan naapurimaista ja niiden ihmisistä (vrt. Manakov 1999, 131). Tämä tekee heidät vastaanottaviksi ennakkoluuloisille ja tarkoitushakuisen negatiivisille käsityksille ja mielipiteille koskien naapurimaita. Useiden mielipidetiedustelujen ja tutkimusten mukaan negatiiviset stereotyyppit Venäjistä ja venäläisistä ovat erittäin yleisiä latvialaisten ja virolaisten nuorten keskuudessa. Venäläiset nuoret suhtautuvat jonkin verran positiivisemmin Viroon ja virolaisiin kuin Latviaan ja latvialaisiin⁶, mikä heijastaa suoraan Venäjän tiedotusvälineiden, erityisesti valtiollisten TV-kanavien, erittäin negatiivista suhtautumista ja uutisointia koskien Latviaa ja latvialaisia (Kuldin 1999). Enenevässä määrin nuorten ihmisten mielipiteet siitä, ”millaisia venäläiset/latvialaiset/virolaiset ovat” muodostuvat kansallisissa keskuksissa, ei läheisissä suhteissa rajaseudun asukkaiden välillä.

Kun raja estää tai vaikeuttaa huomattavasti konkreettista lähellä oloa ja jokapäiväisiä kontakteja, tulee perheen yhteisöllinen rooli entistä tärkeämmäksi niille ihmisille, joiden sosiaaliset verkostot ovat katkenneet uuden valtiollisen rajan johdosta. Niinpä paradoksaalisesti tapahtuu usein, että perheen ja suvun intiimeissä suhteissa nimenomaan raja yhdistää, ainakin tilapäisesti, perheen eri sukupuolia ja sukupolvia. Tämä näkyy selvästi keräämässämme essee-materiaalissa. Pyysimme 17- ja 18-vuotiaita koululaisia alueen kouluissa, kaikissa kolmessa maassa, kirjoittamaan vapaamuotoisesti, mitä läheinen valtakunnan raja heidän elämässään merkitsee. 18-vuotiaan, Viron puolella asuvan setukaispojan kirjoitus muistuttaa rajan lähellä elämisen absurdeista puolista paikallisten ihmisten näkökulmasta:

Meillä on paljon sukulaisia jotka elävät Venäjän puolella. Kaikkein lähimpänä asuu tätini. Kun lasketaan etäisyys minun kotini ja hänen kotinsa välillä niin matkaa kertyy suunnilleen 700 metriä. Mutta valtakunnan raja on siinä välissä. Meidän ulko-ovelta näkyy Venäjän rajalle. Jollei siinä

välissä olisi pientä metsikköä niin voisimme nähdä tätini talonkin. Se on vain 50 metrin päässä rajasta. Tätini elää yksin, ihan yksin. Joskus, kun ilma on kaunis, joku meistä menee rajalle tapaamaan tätii, etenkin silloin kun on lämmin. Joskus menemme kaikki yhdessä. Mutta tulemme surullisiksi siitä, että hän ei kuule hyvin. Emme pääse lähemmäksi toisiamme kuin jotain 15 metriä eikä hän oikein kuule. Se on kyllä kauhea näky. Ja jos haluamme kunnolla tavata häntä, jutella hänen kanssaan ja lohduttaa ja halata, meidän pitää matkustaa 35 kilometriä rajanylityspisteen kautta. Se on niin surullista.

Henkilökohtaisesta ja perheiden näkökulmasta tämän kaltaiset kokemukset ovat todellakin surullisia. Tällaiset tarinat, kuullut ja luetut, kertovat syvästä melankoliasta, joka on myös aistittavissa voimakkaana erilaisissa tilaisuuksissa ja jopa satunnaisissa keskusteluissa raja-alueilla elävien ihmisten kanssa. Mutta surumielisyyden on vain yksi puoli rajaseudun tunnelmasta. Minä ja tutkimusryhmäni muut tutkijat olemme saaneet keskustella ja tarinoida tuntikausien ajan monien vaikuttavien vanhempien miesten ja naisten kanssa, heidän kertoessaan toistaan surullisempia ja traagisempia elämäntarinoitaan kyynelien silmissä, ja silti onnistuen nauramaan ja vitsailemaan, ja olemaan ystävällisiä, lämpimiä ja optimistisia. On itsestään selvää, että nämä vanhukset ovat eläneet vaikean, usein traagisen elämän, mutta heidän mielialansa ei silti ole masentunut tai traaginen. Yksi selitys voisi olla, että kaikki uuden rajan mukanaan tuomat hankaluudet ja epämukavuudet ovat sittenkin pieniä verrattuna tämän sukupolven läpikäymiin todella vaikeisiin ja traagisiin elämäkokemuksiin. Nämä kokemukset, jotka miljoonat vanhemman sukupolven entisen Neuvostoliiton kansalaiset jakavat, muodostavat pohjan yhteisymmärrykselle yli nykyisen rajan.

Mutta toki myös vanhemman sukupolven ihmisten välillä on syviä epäsuhtaisuuksia. Materiaalinen epäsuhta esimerkiksi eläkkeiden ja sosiaali- ja terveystalveluiden suhteen on valtava Venäjällä asuvien tappioksi, mutta myös suhtautumisessa tulevaisuuteen on merkittäviä

eroja. Yhdellä puolella rajaa, Virossa ja Latviassa, valtio ja sen asukkaat rakentavat kiireellä ja innolla uutta elämää itselleen ja etenkin lapsilleen, ja ilmassa on hyvin paljon toiveikuutta. Esimerkiksi vanhat setukaisnaiset, jotka ovat ehkä kaikkein eniten joutuneet kärsimään uuden rajan mukanaan tuomista liikkumisen rajoituksista, ovat ehkä surumielisiä ja alakuloisia, mutta eivät katkeria tai vihaisia. Päinvastoin, he suuntaavat tarmonsaa ja energiansa kohti tulevaisuutta, jonka he näkevät valoisana vähintäänkin lastensa ja lastenlastensa kannalta. Toisella puolella raja, Venäjällä, vanhuksilla ei ole juurikaan sijaa toiveikkoudelle, ja alueen kylissä vallitsee räsistymisen ja apatian ilmapiiri. Katkeruus vallitsevia olosuhteita kohtaan kääntyy huolestuttavan usein kohti ”kiittämättömiä” virolaisia ja latvialaisia: median muukalaiskammoisen diskurssin innostamina monet paikalliset ilmaisivat meille loukkaantumisen tunteitaan Baltian maita ja ihmisiä kohtaan. Viron ja Latvian näkökulmasta Neuvostoliiton hajoaminen merkitsi vapautta ja itsenäisyyttä; Venäjältä päin katsottuna sama historiallinen tapahtuma nähdään kiittämättömien balttien erottautumisena ja ”läntisten provinssien” menettämisenä. Virolaisille ja latvialaisille Neuvostoliiton hajoaminen merkitsi voittoa. Monet venäläiset sen sijaan näkevät sen edelleen valtavana tappiona; presidentti Vladimir Putinin sanoin ”Neuvostoliiton hajoaminen oli 1900-luvun suurin tragedia”.

Periferian viisaus

Olen tässä artikkelissa kuvaillut erilaisia lisääntyvien epäsuhtaisuuksien ja vähenevien läheisyyksien ilmauksia Venäjän, Viron ja Latvian välisillä rajoilla. Tekemämme tapaustutkimuksen perusteella ei voida sanoa Venäjän ja sen uusien läntisten naapurimaiden ainakaan lähentyneen, vaan päinvastoin etäänntyneen. Tutkimusperiodin aikana vuosina 2000–2006 elintasokuilu on kasvanut, vierauden ja etäisyyden tuntemukset ovat lisääntyneet, ja henkilökohtaiset, jokapäiväiset kontaktit ovat vähentyneet. Kolmen naapurimaan välisen raja-alueen asukkaat siis

etäänntyvät toisistaan ja tämä etäisyys lisääntyy hitaasti vanhempien sukupolvien poismenon myötä. Mutta näiden suuntausten ei tarvitse johtaa vihamielisyyksiin ja todelliseen toisistaan vieraantumiseen. Haluan painottaa, että vertailevassa katsannossa nämä Baltian rajat ovat olleet merkittävän rauhallisia ja toimivia, eivätkä asukkaat ole joutuneet todistamaan tai olleet itse osallisina minkäänlaisiin etnisiin, uskonnollisiin tai poliittisiin aggressioihin tai väkivaltaan. Päinvastoin, tällä alueella valtiollinen hajomismisprosessi tapahtui täysin rauhanomaisesti. Voidaan pitää merkittävänä saavutuksena, että alueen valtioiden väliset suhteet ovat kaikista jännitteistä huolimatta pysyneet samoin täysin rauhanomaisina. Virallinen rajan ylittävä yhteistyö on sekin viimein viriämässä, paljolti EU:n ohjelmien ja rahoituksen ansiosta.

Loppupäätelmäni ja yhteenvetoni tämän Euroopan unionin itäisellä ulkorajalla sijaitsevan alueen tulevaisuudesta on siis, monista esittämistäni varauksista huolimatta, varovaisen toiveikas. Tässä yhdyn mielelläni erään haastateltavani, vuonna 1921 syntyneen Olgan pitkän elämäkokemuksensa myötä omaksumaan optimismiin eri kansojen rauhanomaisesta rinnakkain- ja yhdessäelosta. Olga on elänyt koko ikänsä samassa pienessä kylässä Setomaalla, mutta on ehtinyt olla viiden erilaisen poliittisen vallan alamainen: Viron tasavalta vuosina 1918–40; Neuvostoliiton miehitysvalta vuosina 1940–41; Natsi-Saksan miehitysvalta 1941–44; Sosialistinen Viron Neuvostotasavalta 1944–1991; Viron Tasavalta vuodesta 1991 alkaen. Kysyessäni Olgalta etnisyyden merkityksestä hänelle itselleen ja alueelleen hän vastasi pohdiskellen seuraavasti:

Niin kauan kuin muistan täällä minun kotiseudullani on elänyt niin setoja, venäläisiä kuin virolaisiakin. Ajatellaan nyt vaikka näitä kolmea naapurikyläämme: meillä setoilla on tämä kylä, ihan vieressä on venäläinen kylä, ja seuraavana parin kilometrin päässä on vanhauskoisten venäläisten kylä. Kaikki nämä ihmiset omine kielineen ja uskontoineen ovat vuosisatoja eläneet tällä seudulla yhdessä ja rauhassa. Näin se pitää ollakin, enkä minä usko että se koskaan muuttuu.

Eihän se muuttunut Neuvostoliiton aikanakaan! Eikä edes sota tuhonnut sitä. Loppujen lopuksi, emmehän me ihmiset ole niin kauhean erilaisia, vai mitä?

Tällainen syvälinen ”periferian viisaus” kelpaisi malliksi ja esikuvaksi etnisiä, uskonnollisia, kulttuurisia, valtiollisia ja muita eroja korostaville, usein keskusvaltoja edustaville vaikutusvaltaisille tahoille, joiden toimilla on suuri merkitys myös reuna-alueiden ihmisten kannalta. Uskon, että etnisten ja muiden erojen politisoiminen ja rajan toisella puolella elävien

demonisoiminen on huomattavasti vaikeampaa tutkimamme rajaseudun kaltaisessa tilanteessa kuin syvälinen vierauden olosuhteissa. Rajan ylittävän yhteistyön ja kommunikaation synnyttämä luottamuksen ja arkipäiväisen itsensäselvyyden ilmapiiri ei kuitenkaan synny tai säily itsestään: eri tasojen toimijoiden erilaisia epävirallisia ja virallisia aloitteita, hankkeita ja suunnitelmia tarvitaan, jotta tämä tutkimamme ja muut Euroopan unionin itäiset rajaseudut kehittyisivät rauhan ja yhteistyön rajoina.

Viitteet

- 1 Tutkimushankkeiden *Ethnic identity and everyday life in the borderlands between Estonia, Latvia and Russia* (1999-2001) ja *Russia and the new EU-neighbours on a local level: a comparative ethnography of the border area between Estonia, Latvia and Russia* (2003-2006) tutkijat kirjoittajan ohella ovat: Ph.D. Jeanna Kormina ja Ph.D. Marina Hakkarainen, Pietarin eurooppalainen yliopisto; M.Soc.Sc. Sanita Vanaga ja M.Soc.Sc. Aija Lulle, Latvian yliopisto; ja Ph.D. Aili Kelam, Tallinnan yliopisto. Hankkeita ovat rahoittaneet Suomen Akatemia, Helsingin yliopiston tutkijakollegium ja Helsingin yliopiston Eurooppa-tutkimuksen verkosto.
- 2 Kaikki vieraskielisten alkuperäistekstien käännökset suomeen ovat kirjoittajan; kursivoinnit alkuperäisteksteissä.
- 3 Suorat lainaukset ovat peräisin seuraavista tutkimusmateriaaleista: kirjoittajan tekemät vironkieliset haastattelut v. 2000, 2004 ja 2006, litterointi Uno Saar, käännös kirjoittajan; kirjoittajan ja Uno Saaren tekemät venäjänkieliset haastattelut v. 2000, litterointi ja käännös Uno Saar; Jeanna Korminan, Marina Hakkaraisen ja Aija Lullen tekemät venäjänkieliset haastattelut v. 2000, 2004 ja 2006, litterointi ja käännös Kormina, Hakkarainen, Lulle ja Svetlana Kirichenko; Sanita Vanagan ja Aija Lullen tekemät latviankieliset haastattelut v. 2000, 2004 ja 2006, litterointi ja käännös Vanaga ja Lulle; lukiolaisien koulutunnilla kirjoittamat esseet Petserissä, Missossa ja Alusknessa (N=110), käännös Kormina, Assmuth ja Vanaga.
- 4 Nyky-Venäjän raja-alueista yleisesti ja vertaillen ks. Valuev (2003).
- 5 Virallinen rajasopimus joka vahvistaisi nykyisen *de facto* -rajalinjan on edelleen solmimatta Viron ja Venäjän välillä. Viron tasavalta on vuodesta 1997 alkaen ilmoittanut olevansa valmis allekirjoittamaan ja ratifioimaan rajasopimuksen. Venäjä on kieltäytynyt ratifioimasta sopimusta, koska sen tulkinnan mukaan Viron sopimukseen liittämät varaukset voisivat merkitä aluevaatimusten esittämistä Venäjälle. Viro on kiistänyt tämän. (Berg & Oras 2003; Wikipedia 30.6.2007.)
- 6 Tallinnan ns. patsaskiista (toukokuu 2007) ja sen Venäjällä saama julkisuus ovat oletettavasti muuttaneet suhtautumista Viroon ja virolaisiin huomattavasti entistä negatiivisemmaksi myös tutkimusalueella. Vastaavasti suhtautumisen Latviaan ja latvialaisiin voi olettaa parantuneen sen jälkeen kun Venäjä vihdoinkin ratifioi rajasopimuksen Latvian kanssa v. 2005. Tuoreita mielipidetutkimuksia ei tietojeni mukaan ole alueella tehty.

Lähteet

- Assmuth, Laura (2003), Nation Building and Everyday Life in the Borderlands between Estonia, Latvia and Russia. – *Focaal: European Journal of Anthropology* 41, 59–69.
- Assmuth, Laura (2005), To which State to Belong? Ethnicity and Citizenship at Russia's New EU-borders. – *Culture and Power at the Edges of the State. National Support and Subversion in European Border Regions*. Eds. Thomas M. Wilson & Hastings Donnan. Münster: Lit Verlag., 255–288.
- Barth, Fredrik (1969), Introduction. – *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Ed. Fredrik Barth. London: George Allen & Unwin, 9–38.
- Berdahl, Daphne (1999), *Where the World Ended: Reunification and Identity in the German Borderland*. Berkeley: University of California Press.
- Berg, Eiki & Saima Oras (2003), The Estonian-Russian Border: Ten Years of Negotiations. *Estonian Foreign Policy Yearbook*. <http://www.evi.ee/lib/valispol2003.pdf>
- Bringa, Tone (1995), *Being Muslim the Bosnian Way: Identity and Community in a Central Bosnian village*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Cole, John W. & Eric R. Wolf (1974), *The Hidden Frontier: Ecology and Ethnicity in an Alpine Valley*. New York: Academic Press.
- Donnan, Hastings & Thomas M. Wilson (2003), Territoriality, Anthropology, and the Interstitial: Subversion and Support in European Borderlands'. – *Focaal: European Journal of Anthropology* 41, 9–20.
- Jääts, Indrek (1998), *Setude etniline identiteet*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kaiser, Robert & Elena Nikiforova (2006), Borderland Spaces of Identification and Dis/location: Multiscalar Narratives and Enactments of Seto Identity and Place in the Estonian-Russian Borderlands. – *Ethnic and Racial Studies* 24:5, 928–958.
- Kapferer, Bruce (2002), Ethnicity, Nationalism and the Culture of the State. – *Suomen Antropologi* 27:2, 4–23.
- Karakasidou, Anastasia (1997), *Fields of Wheat, Hills of Blood: Passages to Nationhood in Greek Macedonia 1870–1990*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Knudsen, Anne (1992), Dual Histories: A Mediterranean Problem. – *Other Histories*. Ed. Kirsten Hastrup. London & New York: Routledge, 82–101.
- Kuldin, Sergey (1999), The Border Influence on the Conscience and Economic Behaviour of the People along the Pskovsko-Chudskoe Lake. – *Nomadic Borders*. Eds. Olga Brednikova & Vadim Voronkov. St. Petersburg: Centre for Independent Social Research, 138–140.
- Lulle, Aija (2006), Social and Cultural Consequences of Newly Established Border in Latvian and Russian Border Areas'. Paper presented at the *Lineae Terrarum, International Borders Conference*. State University of New Mexico, USA. <http://research.utep.edu/Portals/379/lulle,%20aija.pdf>.
- Manakov, Andrey (1999), Border factor in the life of the population of the Pechory area (Pskov region, Russia). – *Nomadic Borders*. Eds. Olga Brednikova & Vadim Voronkov. St. Petersburg: Centre for Independent Social Research, 130–132.
- Rogers, Susan Carol (1991), *Shaping Modern Times in Rural France: The Transformation and Reproduction of an Aveyronnais Community*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Siikala, Anna-Leena (1997), Toisinsa virtaavat maailmat. *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä*. Toim. Anna-Maria Viljanen ja Minna Lahti. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura, 46–68.
- Smith, Graham (1996), *The Baltic States: The National Self-Determination of Estonia, Latvia and Lithuania*. Houndsmill: MacMillan Press.
- Valuev, V.N. (2003), *Russian Border Policies and Border Regions*. Nordic Network for Security Studies. http://www.nnss.org/index_documents.htm.
- Verdery, Katherine (1998), Transnationalism, Nationalism, Citizenship, and Property: Eastern Europe since 1989. – *American Ethnologist* 25:2, 291–306.
- Vereni, Piero (1996), Boundaries, Frontiers, Persons, Individuals: Questioning “Identity” at National Borders. – *Europaea* II, 1, 77–89.
- Viron ja Venäjän rajasopimus (2007) *Wikipedia*. http://fi.wikipedia.org/w/index.php?title=Viron_ja_Ven%C3%A4j%C3%A4n_rajasopimus&oldid=3088723.
- Wilson, Thomas M. & Hastings Donnan (1998), Nation, State and Identity at International Borders. – *Border Identities. Nation and State at International Frontiers*. Eds. Thomas M. Wilson & Hastings Donnan. Cambridge: Cambridge University Press, 1–30.